Apžvalgos

ARCHYVINĖ MEDŽIAGA APIE XX A. PIRMOSIOS PUSĖS VILNIAUS DRAUGIJAS BEI JŲ VEIKĖJUS LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKOJE

HENRYKA ILGIEWICZ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT - 08105 Vilnius
El. paštas: hilgiewicz@yahoo.com; ilgiewicz@mail.ru

Apžvalgoje pateikiama Vilniaus mokslo ir meno muziejaus (1907–1914), Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos (1912–1922), Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės pagalbos (1922–1939) bei Vilniaus Vrublevskių bibliotekos bičiulių (1936–1939) draugijų archyvinė medžiaga, laikoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Tai draugijų įstatai, narių sąrašai, valdybos posėdžių ir metinių susirinkimų protokolai, veiklos ir finansinės ataskaitos, kasos knygos, revizijos komisijos aktai, įvairūs oficialūs raštai. Šie dokumentai leidžia gana išsamiai atkurti draugijų įsteigimo aplinkybes ir jų veiklą. Vertinga bibliotekos Rankraščių skyriuje esanti medžiaga apie minėtųjų draugijų veikėjus. Tai jų asmeniniai dokumentai, mokslo pažymėjimai, laiškai, užrašai, rankraščiai, pranešimai apie jų mirtį, nekrologai. Visa ši archyvinė medžiaga svarbi ne tik minėtųjų draugijų, bet ir apskritai XX a. pirmosios pusės Vilniaus kultūros ir mokslo gyvenimui pažinti.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus bibliotekos, Vilniaus draugijos, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Tadas Vrublevskis, archyviniai šaltiniai, dokumentinis paveldas

Šios apžvalgos tikslas – išnagrinėti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje esamą archyvinę medžiagą apie kelias XX a. pirmosios pusės Vilniaus draugijas bei jų veikėjus. Pasirinktos Vilniaus mokslo ir meno muziejaus (*Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie*, 1907–1914), Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos (*Towarzystwo Biblioteki imienia Eustachego i Emilii Wróblewskich*, 1912–1922), Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės pagalbos (*Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich*, 1922–1939) ir Vilniaus Vrublevskių bibliotekos bičiulių (*Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie*, 1936–1939) draugijos.

Šios draugijos vienokiu ar kitokiu būdu buvo susijusios su tarpukariu veikusia Valstybine Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių biblioteka (*Państwowa Biblioteka imienia Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie*) – dabar Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka Vilniuje. Pirmoji iš jų (Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija) sukaupė vertingus retų spaudinių ir archyvinių dokumentų rinkinius, kurių išlikusi dalis dabar saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Vrublevskių bibliotekos ir mokslinės pagalbos draugijos tiesiogiai prisidėjo prie bibliotekos steigimo ir fondų komplektavimo. Vėliau įsteigta Vrublevskių bibliotekos bičiulių draugija rūpinosi šios bibliotekos tolesne plėtra.

ARCHYVINĖ MEDŽIAGA APIE VILNIAUS MOKSLO IR MENO MUZIEJAUS DRAUGIJĄ

Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija, įkurta grafo Vladislovo Tiškevičiaus (Władysław Tyszkiewicz, 1865–1936) iniciatyva, veikė 1907–1914 m. Jos buveinė buvo Tiškevičių rūmuose prie Nėries. Draugija buvo negausi, iš viso turėjo 28 narius. Jai vadovavo penkiolikos asmenų komitetas, einamuosius reikalus tvarkė penkių asmenų valdyba, kurios pirmininkas buvo pats Vladislovas Tiškevičius, vicepirmininkas – jo brolis Antanas Tiškevičius (Antoni Tyszkiewicz), sekretorius – architektas Tadeuszas Rostworowskis. Valdybos nariai įvairiais metais buvo T. Vrublevskis, Waldemaras Ślizienis, Emanuelis Bulhakas, Hieronimas Kieniewiczius. Per neilgą savo egzistavimo laiką draugija sukaupė įspūdingus muziejinių daiktų (apie 5 tūkst. eksponatų), retų senų spaudinių bei archyvinių dokumentų fondus. 1914 m. ši draugija susijungė su Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir perdavė pastarajai visas savo sukauptas kultūrines vertybes. Mokslo bičiulių draugija saugojo perimtas knygas ir rankraščius savo bibliotekoje, o paveikslus ir kitus meno kūrinius muziejuje. Tarpukariu šios kultūrinės vertybės buvo prieinamos mokslininkams ir muziejaus lankytojams. Antrojo pasaulinio karo metais likvidavus Vilniaus mokslo bičiulių draugiją jos sukauptus bibliotekos ir muziejaus fondus, tarp jų ir perimtus iš Vilniaus mokslo ir meno muziejaus, pasidalino įvairios Lietuvos įstaigos: Dailės muziejus, Lietuvos valstybės istorijos archyvas bei Lietuvos mokslų akademijos biblioteka [11; 12; 23; 82].

Archyvinė medžiaga apie Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugiją dabar yra Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (Fondas 151) [18]. Gausią šio fondo medžiagą (2029 archyviniai vienetai) surinko Vilniaus mokslo ir meno muziejaus vedėjas, kolekcininkas, publicistas ir aktyvus visuomenės veikėjas Lucjanas Uziębło (1864–1942). Po kolekcininko mirties meno, istorinių daiktų ir archyvinių dokumentų rinkinius saugojo jo žmona Marija Ptaszycka-Uziębłowa, o jai tragiškai žuvus (1949 m. birželio1 d. Marija buvo nužudyta nuosavame name Pavilnyje, o jos turėti vertingi daiktai pagrobti) išlikusi archyvinės medžiagos dalis buvo perduota Lietuvos TSR mokslo akademijos bibliotekai [10; 20].

Fondo 151 medžiaga yra pakankamai gerai sutvarkyta ir suskirstyta į vienuolika grupių, užrašyti lietuviški bylų pavadinimai. Tiriamajai temai didžiausią reikšmę turi dokumentai, priskirti pirmajai grupei. Joje yra Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos įstatų projektai [70], steigiamojo susirinkimo dienotvarkė [69], posėdžių protokolai [61; 62; 63; 64; 65; 66; 67], metinės ataskaitos [32; 33; 34; 35; 36], revizijos komisijos aktai [52], įvairūs oficialūs raštai [49; 50; 68], inventorinės knygos [53; 54; 55], aukotojų sąrašai [55], kasos knygos [56; 58], pajamų ir išlaidų registracijos knygos [60], kasos ir draugijos narių įmokėtų mokesčių suvestinės [57; 59], aukotojų knyga [51], paaukotų ir įsigytų rankraščių bei eksponatų sąrašai [71; 72; 73] ir panašiai. Šitie dokumentai yra labai svarbūs Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos tyrinėtojams, nes kituose archyvuose ir bibliotekų rankraščių skyriuose galima rasti tik pavienius šios draugijos dokumentus. Tyrinėtojams taip pat gali būti įdomūs ir naudingi paties L. Uziębłos personalijos (gimimo ir mirties liudijimai, pasas, sveikatos ir darbo pažymėjimai, apdovanojimo raštai, testamento nuorašas, užrašų knygelės ir panašūs), jo straipsnių rankraščiai, Vilniaus kapinėse ir bažnyčiose XVIII–XX a. palaiduotų žmonių antkapių kartoteka bei gausi korespondencija [6].

Likusią fondo dalį sudaro Uziębłos surinkta istorinių dokumentų kolekcija. Joje rasime dokumentų apie senojo Vilniaus universiteto veiklą (nuo 1728 m.), profesorių personalijas, filomatų ir filaretų bylos aktų, įžymių žmonių laiškų, rašytų 1720–1939 metais, XIX a. literatūrinių ir mokslinių darbų (daugiausia iš istorijos ir tautosakos) rankraščių, XVI–XIX a. inventorių, testamentų, bajorystės liudijimų, Vilniaus miesto, Žemaitijos bajorų žemės valdų, Vilniaus, Trakų, Naugarduko, Lydos ir kitų vienuolynų, Vilniaus stačiatikių konsistorijos archyvo, Vilniaus evangelikų bažnyčios dokumentų [21]. Gausi yra Tiškevičių giminės dokumentų grupė (personalijos, valdų inventoriai, pirkimo, pardavimo, keitimo ir dovanojimo raštai, pajamų ir išlaidų apskaitos bei teismo bylų aktai) [44]. L. Uziębłos fonde yra ir nuotraukų bei atvirukų [9], žemėlapių ir planų [26] bei „Varia“ grupė, į kurią sudėti turinio atžvilgiu labai įvairūs XVI–XX a. dokumentai, dokumentų pavieniai lapai ir fragmentai [48]. Visa ta medžiaga turi išliekamąją vertę ir pravarti Lietuvos istorijos bei kultūros tyrinėtojams.

ARCHYVINĖ MEDŽIAGA APIE VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKĄ IR DRAUGIJAS

Pirmąją Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos draugiją įsteigė 1912 m. jų sūnus, žinomas advokatas, bibliofilas ir visuomenės veikėjas Tadas Vrublevskis (Tadeusz Stanisław Wróblewski, 1858–1925) [80]. Draugijai vadovavo Komitetas, kurio pirmininkas buvo pats įkūrėjas. Draugija siekė įsteigti Vilniuje viešąją biblioteką [47]. Pagrindą jai turėjo duoti paties Tado Vrublevskio ir jo tėvų sukaupti turtingi knygų, rankraščių ir muziejinių daiktų fondai. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse draugija turėjo 69 narius. Vrublevskis padovanojo draugijai sklypą Tilto ir Vilniaus gatvių sankirtoje, kuriame turėjo iškilti bibliotekos pastatas, 40 tūkst. rublių

pastato statybai, 65 tūkst. knygų, 5 tūkst. rankraščių, per 10 tūkst. dokumentų, laiškų ir autografų, 3 tūkst. graviūrų, per 1 tūkst. žemėlapių ir planų, apie 100 paveikslų ir skulptūrų, masonų ženklų kolekciją. Būsimai bibliotekai knygų, meno kūrinių ir pinigų dovanojo ir kiti draugijos nariai bei rėmėjai. Pirmaisiais draugijos veiklos metais 147 asmenys padovanojo bibliotekai 3542 knygas, 872 spaudinius, 789 graviūras, 63 žemėlapius, 329 muziejinius daiktus ir 1080 rublių. Kol biblioteka neturėjo savų patalpų, visas šias kultūrines vertybes Vrublevskis saugojo savo erdviame bute tuometinėje Dvorcovaja (dabar Universiteto) gatvėje Nr. 9, kur buvo ir draugijos buveinė [3; 16, 480–482].

Vrublevskių bibliotekos draugijos komiteto svarbiausia užduotis buvo bibliotekos pastato statyba. Komitetas užsakė pastato projektą, tačiau satyba Tilto gatvėje nebuvo pradėta, nes nupirktas kitas sklypas Kaukazo (tarpukaryje Juliuszo Słowackio, dabar Mindaugo) gatvėje su pradėtu statyti namu. Baigus jį statyti ketinta perkelti ten biblioteką. Tačiau greitai kilęs Pirmasis pasaulinis karas sutrukdė įgyvendinti šį sumanymą. Laikomi banke pinigai nuvertėjo, karas išklaškė draugijos narius ir rėmėjus jos veikla apmirė [30, 3].

Karui pasibaigus T. Vrublevskis bandė atgaivinti draugiją. 1919 m. gruodžio 3 d. ji buvo iš naujo perregistruota, tačiau karas su sovietine Rusija (1919–1920) neleido išplėtoti veiklos [81]. Nusistovėjus taikai ir politinei situacijai 1922 m. Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos draugija paties jos įsteigėjo iniciatyva buvo perorganizuota į Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės pagalbos draugiją. Draugijai vadovavo komitetas, kurio pirmininkas iki 1924 m. buvo pats Tadas Vrublevskis, 1924–1938 m. – Stepono Batoro universiteto profesorius Marianas Zdziechowskis, 1938–1939 m. – teisininkas ir politikos veikėjas Bronisławas Krzyżanowskis. Nauja draugija, panašiai kaip jos pirmtakė, siekė įsteigti Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo biblioteką ir rūpintis jos sėkminga plėtra [17; 38]. Svarbiausia buvo baigti statyti pastatą ir perkelti į jį bibliotekos fondus. Draugijos komitetas pardavė turėtą sklypą buvusioje Tilto gatvėje ir nupirko kitą Teatro gatvėje, besiribojantį su sklypu J. Słowackio gatvėje, kur buvo pradėtas statyti namas, kad ateityje, didėjant bibliotekos fondams, jį būtų galima praplėsti [24]. 1925 m. pradžioje bibliotekoje buvo 80 534 tomai knygų, neskaitant 4 116 dublikatų, 17 867 atsišaukimai, 1 474 žemėlapiai, 2 956 rankraščiai, 7 626 laiškai, 17 099 aktai, 24 pergamentiniai aktai, 320 vizitinių kortelių, 212 ekslibrisų, 10 434 graviūros, 10 aliejinių paveikslų, 197 akvarelės ir pastelės, 197 žemėlapiai ir planai, 2 472 fotografijos, 202 medaliai ir medalionai, 87 skulptūros, 29 ordinai, 116 klišių, 33 štampai, 407 antspaudai, 349 masonų ženklai, 288 senienos bei nesukataloguota monetų ir popierinių pinigų kolekcija [37]. Visus tuos kultūros lobius prižiūrėjo ir tvarkė pats T. Vrublevskis savo bute Universiteto gatvėje Nr. 9. Tačiau 1925 m. jis pradėjo sunkiai sirgti ir Vrublevskių mokslinės pagalbos draugijos komitetas labai susirūpino tolesniu bibliotekos likimu. Gavę Vrublevskio sutikimą komiteto nariai kreipėsi į Lenkijos švietimo ir religijos reikalų ministeriją (*Mi-*

nisterstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego) su prašymu pagelbėti. Draugija visus savo turimus knygų ir muziejinių daiktų fondus žadėjo neatlyginamai atiduoti steigiamai bibliotekai amžinojo depozito teisėmis, o ministerija turėjo suteikti jai patalpas ir finansavimą. Abiem suinteresuotoms šalims susitarus ministerija už 250 tūkstančių zlotų nupirko iš Alfredo Tiškevičiaus (Alfred Tyszkiewicz) rūmus Vilniuje kartu su juose buvusiomis knygomis (4 tūkst. tomų) ir skyrė jį Vrublevskių bibliotekai [25]. Suremontavus pastatą į jį turėjo būti perkeltos knygos ir muziejiniai rinkiniai. Tačiau T. Vrublevskiui nebuvo lemta sulaukti bibliotekos atidarymo. 1925 m. liepos 3 d. jis mirė nuo širdies ligos. Palaidotas Rasų kapinėse [31; 40].

Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės pagalbos draugijos komitetas, vykdydamas mirusiojo draugijos įsteigėjo valią, 1926 m. vasario 1 d. perdavė turėtas knygas, rankraščius ir muziejines vertybes Lenkijos valstybei amžino depozito teisėmis. Sutartyje, kaip ir norėjo T. Vrublevskis, pažymėta, kad depozitas negali būti išskaidytas ir išvežtas iš Vilniaus be komiteto sutikimo [46]. Apleisti Tiškevičiaus rūmai buvo suremontuoti ir pritaikyti bibliotekai. Nebaigtą statyti pastatą J. Słowackio ir Teatro gatvių sankirtoje draugija pardavė Lenkijos liaudies švietimo ir religijos reikalų ministerijai. Baigus jį statyti, jame turėjo įsikurti Vilniaus valstybės archyvas (*Archiwum Państwowe w Wilnie*). Gautus pinigus (100 tūkst. zlotų) draugija panaudojo Vrublevskių bibliotekos reikmėms [29]. Tačiau biblioteka oficialiai buvo atidaryta dar negreitai, nes Tiškevičių rūmų remontas užsitęsė. Kai remonto darbai ėjo į pabaigą, 1931 m. patvinusi Neris užliejo rūsius ir pirmojo aukšto dalį ir juos teko iš naujo remontuoti. Be to, paaiškėjus iki kokio lygio vanduo užlieja pastatą, teko keisti pirminį bibliotekos patalpų išdėstymo planą ir iškelti knygų saugyklas į saugesnę vietą. Valstybinė Vrublevskių biblioteka oficialiai buvo atidaryta 1935 m. birželio 22 d. Tačiau ir po to Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės pagalbos draugijos komitetas nenutraukė veiklos. Jo nariai domėjosi bibliotekos reikalais, teikė jai finansinę pagalbą [8; 28; 30].

Paskutinė Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos bičiulių draugija buvo įsteigta 1936 m. Ji turėjo tikslą skatinti visuomenės susidomėjimą bibliotekos veikla, rinkti lėšas jos reikmėms, remti bibliotekos atliekamus leidybos darbus ir mokslinius tyrinėjimus. Draugija sparčiai plėtėsi ir aktyviai veikė. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse jos gretose buvo daugiau kaip šimtas narių. Draugijai vadovavo valdyba, kurios pirmininkas buvo kunigas kapelionas Franciszekas Tyczkowskis (1891–1982) [16; 39; 45].

Įprastas Vrublevskių bibliotekos ir ją remiančių draugijų darbas sutriko 1939 m. kilus Antrajam pasauliniam karui. Kai kurie draugijų nariai ir bibliotekos darbuotojai, tarp jų bibliotekos direktorius Stefanas Burhardas (1899–1991) ir Vrublevskių bibliotekos bičiulių draugijos pirmininkas kunigas kapelionas Franciszekas Tyczkowskis buvo pašaukti į karo tarnybą, o vokiečiams ir sovietams užėmus Lenkiją pateko į nelaisvę. F. Tyczkowskis buvo laikomas sovietinėje karo belaisvių stovykloje Šepetovkoje, S. Burhardas – internuotų lenkų

karių stovykloje Kulautuvoje prie Kauno [14]. Likę Vilniuje Vrublevskių mokslinės pagalbos ir Vrublevskių bibliotekos bičiulių draugijos nariai kartu su bibliotekos darbuotojais stengėsi išsaugoti bibliotekos pastatą ir jos fondus, pagelbėti sunkioje padėtyje atsidūrusiems bibliotekos darbuotojams. Nepaisant jų pastangų, Raudonajai armijai užėmus Vilnių (pirmoji sovietų okupacija truko nuo 1939 m. rugsėjo 18 iki spalio 27 d.) iš Vrublevskių bibliotekos buvo išvežti reti XVI–XVIII a. leidiniai, lituanistiniai XIX–XX a. veikalai bei vertingi muziejiniai daiktai, kartu ir Vrublevskio surinkta masonų ženklų kolekcija [2; 14; 79]. Tarybų Sąjungai 1939 m. spalį perdavus Vilnių ir Vilniaus kraštą Lietuvos Respublikai, visos lenkiškos įstaigos, organizacijos ir draugijos, tarp jų ir Vrublevskių mokslinės pagalbos ir Vrublevskių bibliotekos bičiulių draugijos, buvo paskelbtos juridiškai neegzistuojančiomis. Buvę Vrublevskių mokslinės pagalbos draugijos komiteto nariai dar bandė tęsti veiklą, įteisinti savo draugiją. Jie ir toliau rūpinosi biblioteka ir jos darbuotojais, kreipėsi į Lietuvos švietimo ministeriją su prašymu bandyti susigrąžinti sovietų pagrobtas vertybes, paleisti internuotų karių stovykloje laikomą Vrublevskių bibliotekos direktorių S. Burhardą ir kitus darbuotojus, skirti finansavimą bibliotekai išlaikyti [15]. Komiteto veikla visiškai nutrūko 1940 m. vasarą paskelbus Lietuvoje tarybų valdžią ir įstojus Lietuvai į Tarybų Sąjungos sudėtį. Vrublevskių biblioteka buvo nacionalizuota ir perėjo Lituanistikos instituto, o nuo 1941 m. sausio 16 d. – naujai įkurtos Lietuvos TSR mokslų akademijos žinion [1; 19].

Karas, okupantų represijos ir valstybinių sienų pasikeitimas išblaškė daugumą Vrublevskių bibliotekos darbuotojų bei rėmėjų. Buvęs bibliotekos direktorius S. Burhardas, paleistas iš stovyklos, bibliotekoje darbo negavo ir vokiečių okupacijos metais dirbo naktiniu sargu. Rizikuodamas gyvybe jis slėpė savo bute žydę, slaptoje lenkų vidurinėje mokykloje mokė vaikus istorijos, gimtosios ir užsienio kalbų. Po karo išvyko į Lenkiją, gyveno Torunėje, dalyvavo steigiant Mikalojaus Koperniko universitetą ir universiteto biblioteką. Paskui ilgus metus dirbo Torunės universiteto bibliotekos Muzikos skyriuje [7]. Buvęs Vrublevskių bibliotekos bičiulių draugijos pirmininkas kunigas kapelionas F. Tyczkowskis, ištrūkęs iš sovietų lagerio, tarnavo kapelionu Anderso armijoje, po karo pasiliko Vakaruose, gyveno JAV, veikė lenkų išeivijos organizacijose, domėjosi senovės istorija ir turėjo surinkęs nemažą senienų kolekciją [45].

Archyvinė medžiaga apie Vrublevskių biblioteką remiančias draugijas dabar yra laikoma Lietuvos centriniame valstybės archyve ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriaus Lietuvos mokslų akademijos archyvo fonde (Fondas 75). Šiame fonde yra 469 archyviniai vienetai, tačiau tik nedidelę jų dalį sudaro minėtųjų draugijų dokumentai. Ankstyviausi yra Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos draugijos dokumentai: tvarkingai sudaryti narių sąrašai [83; 84; 85], komiteto posėdžių protokolai [86], dovanojimų raštai [42]. Iki Pirmojo pasaulinio karo dokumentai rašyti rusų kalba, nes Rusijos valdžia, nuslopinusi 1905–1907 m. revoliucinį pakilimą, pareikalavo, kad visų organizacijų ir draugijų protokolai ir kita dokumentacija būtų rašomi

rusiškai, nors 1905–1907 m. revoliucijos metais draudimas viešai vartoti tautines kalbas buvo gerokai sušvelnintas.

Gana gausi, tik mažai susisteminta yra archyvinė medžiaga apie tarpukaryje veikusias Vrublevskių mokslinės pagalbos ir Vrublevskių bibliotekos bičiulių draugijas. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje rasime šių draugijų įstatus, narių sąrašus, valdybos posėdžių ir metinių susirinkimų protokolus, veiklos ir finansines ataskaitas, revizijos komisijos aktus, įvairius oficialius raštus, kasos knygas, narystės mokesčių mokėjimo korteles ir panašiai. Beveik visi dokumentai yra lenkų kalba, tiktai kai kurie oficialūs raštai, 1939–1940 m. siųsti Lietuvos valdžios įstaigoms ir pareigūnams, versti į lietuvių kalbą [74; 75; 76; 77].

Atskirose bylose surinkta medžiaga apie patį bibliotekos steigėją T. Vrublevskį, pavyzdžiui, jo gimimo metrikai, bajorišką kilmę patvirtinantys dokumentai, mokslo pažymėjimai, laiškai, asmens pasas, iškarpos iš laikraščių apie jo mirtį [40; 41], nekrologai ir pomirtiniai atsiliepimai [22], užrašai bei gintų politinių bylų sąrašai [27; 43], dokumentinė medžiaga apie jo tėvą Eustachijų Edvardą (Eustachy Edward Wróblewski, 1826–1891) ir motiną Emiliją (Emilia Beniowska-Wróblewska, 1831–1881), įsūnį Stanisławą Sadkowskį bei kitus giminės narius [5; 13; 78]. Įdomūs yra dokumentai, patvirtinantys Vrublevskių giminės bajorišką kilmę, kas carinėje Rusijoje turėjo didelę reikšmę. Iš jų matome, kad liberalas ir revoliucionierių gynėjas T. Vrublevskis buvo kilęs iš senos bajorų giminės, plačiai pasklidusios po buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės šiaurės rytų žemes. Giminės herbas „Ślepowron“ vaizdavo juodą varną laikantį snape auksinį žiedą. XIX a. kai kurie šios giminės atstovai jau buvo praradę žemių valdas, bet rusų valdžios pareikalavimu sugebėjo įrodyti savo bajorišką kilmę ir išsaugoti šiam luomui priklausančias privilegijas. Nemažai šios giminės atstovų, įsigiję gerą išsilavinimą, sėkmingai darbavosi pasirinktose profesinės veiklos srityse, kartu aktyviai reiškėsi visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje. Galima paminėti T. Vrublevskio tėvą, kuris kitados buvo garsus gydytojas homeopatas, motiną, kuri vadovavo slaptai lenkų mergaičių mokyklai, įsūnį Stanisławą Sadkowskį, kuris, kaip ir pats T. Vrublevskis, buvo advokatas, veikė Vrublevskių mokslinės pagalbos draugijoje, buvo jos komiteto sekretorius. Be to, daugelis šios šeimos narių turėjo sukaupę nemažai knygų, rankraščių, istorinių dokumentų, kuriuos dovanojo bibliotekai. Išlikusi jų dalis, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, iki šiol tarnauja mokslui ir švietimui [4].

Taigi, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos archyvinė medžiaga apie Vilniaus XX a. pirmoje pusėje veikusias draugijas iš esmės yra vienodo pobūdžio. Daugiausia tai yra draugijų įstatai, narių sąrašai, valdybos posėdžių ir metinių susirinkimų protokolai, veiklos ir finansinės ataskaitos, kasos knygos, revizijos komisijos aktai, įvairūs oficialūs raštai. Šitie dokumentai leidžia gana išsamiai atkurti draugijų įsteigimo aplinkybes ir jų veiklą.

Taip pat vertinga yra bibliotekos Rankraščių skyriuje esanti medžiaga apie minėtųjų draugijų veikėjus – Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos narį ir muziejaus vedėją Lucjaną Uziębłą bei Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos įsteigėją Tadą Vrublevskį. Visa ši archyvinė medžiaga svarbi ne tik minėtųjų draugijų, bet ir apskritai XX a. pirmosios pusės Vilniaus kultūros ir mokslo gyvenimui pažinti.

NUORODOS

1. Biblioteka im. E. i E. Wróblewskich. In *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T. 6. Oprac. Mieczysław Jackiewicz. Bydgoszcz, 2008, p. 59–60.

2. BOĆKOWSKI, Daniel. „Za pierwszego sowieta"– okupacja radziecka Wilna jesienią 1939 roku. In *Wilno i świat. Dzieje środowiska intelektualnego*. T. 1. Białystok, 2002, p. 229–340.

3. BRENSZTEJN, Michał. *Informator o towarzystwach naukowych, oświatowych, artystyczno-popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubach na Litwie i Rusi Białej*. Wilno, 1914, p. 50–53.

4. *Dekret Wywodowy Familii Urodzonych Wróblewskich herbu Ślepowron z odmianą 1829 r. miesiąca marca 18 d. w Deputacji Wywodowej Szlacheckiej Obwodu Białostockiego nastały zatwierdzony przez Ukaz Heroldii 1847 r. Julii 25 dnia za Nr 11648*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 75, b. 130.

5. *Eustachijaus Edvardo Vrublevskio asmeniniai dokumentai,* 1826–1891. LMAVB RS, f. 75, b. 104.

6. *Fondo sudarytojas L. Uziembla (Lucjan Uziębło)*. LMAVB RS, f. 151, b. 1–30.

7. GOŁĘBIEWSKA, Teresa. *Stefan Burhardt. Rys biograficzny (1899–1991)*. Toruń, 2000, p. 28–29.

8. Drege, Helena. Ś. p. Tadeusz Wróblewski jako założyciel Biblioteki im. E. i E. Wróblewskich. *Ateneum Wileńskie*, 1925/1926, t. 3, p. 436–442.

9. *Ikonografija.* LMAVB RS, f. 151, b. 1588–1615.

10. ILGIEWICZ, Henryka. Lucjan Uziębło (1864–1942) wileński publicysta i kolekcjoner. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie. Rok 2003/2004*. London, 2005, t. 47, p. 53–67.

11. ILGIEWICZ, Henryka. *Societates Academicae Vilnenses*: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1939) i jego poprzednicy. Warszawa, 2008, p. 168–221.

12. JURKOWSKI, Roman. Z życia kulturalnego Wilna w latach 1899–1914. *Zapiski Historyczne*, 1990, t. 55, z. 1, p. 59–88.

13. *Išrašai iš metrikos knygų apie Stanisławo Sadkowskio tėvo Antono Ignatjevo ir motinos Michalinos mirtį, Stanisławo Sadkowskio įvaikinimo dokumentai, mokslo pažymėjimai ir kiti asmeniniai dokumentai*. LMAVB RS, f. 75, b. 113.

14. *Komitet Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich w Wilnie do [Litewskiego] Ministerstwa Oświaty na ręce Pana Pełnomocnika w Wilnie.* Wilno, 20 XI 1939. LMAVB RS, f. 75, b. 22/1, lap. 4–6.

15. *Komitet Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich w Wilnie do Litewskiego Ministerstwa Oświaty Kultury.* Wilno dn. 17 stycznia 1940 r. LMAVB RS, f. 75, b. 22/1. lap. 7–8.

16. KRAJEWSKA-TARTAKOWSKA, Barbara; KURIATA, Joanna; ZAJCEVA, Aleksandra. Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie. In *Słownik polskich towarzystw naukowych*. T. 2. Cz. 2. Warszawa, 1994, p. 487–488.

17. KRAJEWSKA-TARTAKOWSKA, Barbara; ZAJCEVA, Aleksandra. Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich. In *Słownik polskich towarzystw naukowych*. T. 2. Cz. 2. Warszawa, 1994, p. 480–482.

18. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, fondas 151 (Lucjano Uziębłos fondas).

19. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija.* T. 13 (Leo-Magazyn). Vilnius, 2008, p. 280.

20. *Liucijono Uziemblos (L. Uziębło) fondo tvarkymo užbaigimo dokumentai*. Vilnius, 1949–1964. LMAVB RS, f. 151, b.1913, lap. 12–13.

21. *Liucijono Uziemblos (L. Uziębło) dokumentų kolekcija*. LMAVB RS, f. 151, b. 1073–1452.

22. *Nekrologai ir atsiliepimai apie T. Vrublevskį ir jo biblioteką.* 1925. Lietuvos LMAVB RS, f. 75, b. 133.

23. PETRAUSKIENĖ, Irena. Vilniaus mokslo ir meno muziejus. *Muziejai ir paminklai,* 1985, t. 7, p. 42–49.

24. *Pierwszy wypis aktu kupna-sprzedaży, zeznanego przed Józefem Siewiorkiem, Notariuszem przy Kancelarii Hipotecznej Wileńskiego Sadu Okręgowego i do Księgi Hipotecznej. Nr 1604 zapisanego pod Nr 2, a do repertorium za rok 1922 wciągniętego pod Nr 3940*. LMAVB RS, f. 75, b. 1, lap. 9–10, 31–32.

25. *Pierwszy wypis aktu noterialnego zeznanego w roku 1925 w kancelarii Karola Hettlingera, Notariusza przy Wydziałach Hipotecznych Sądu Okręgowego w Warszawie. Reportorjum Nr 1111.* Warszawa, 25 marca 1925. LMAVB RS, f. 75, b. 7/1, p. 80–81.

26. *Planai ir žemėlapiai.* LMAVB RS, f. 151, b. 1616–1631.

27. *Politinio archyvo (Tado Vrublevskio gintų bylų) inventorius*. 1925. LMAVB RS, f. 75, b. 139.

28. Poświęcenie i otwarcie Biblioteki im. Wróblewskich. *Ateneum Wileńskie*, 1935, t. 10, p. 571–572.

29. *Protokół konferencji w sprawie nabycia domu przy ul. Teatralnej i Słowackiego (własność Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich) dla Archywum Państwowego. Wilno, dn. 7 czerwca 1927 r.).* Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 285, ap. 1, b. 3, p. 27.

30. RYGIEL, Stefan, DREGE, Helena. *Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie, 1912–1931.* Wilno, 1934.

31. ROMER, Helena. Pogrzeb ś. p. Tadeusza Wróblewskiego. *Kurier Wileński*, 1925, nr. 149 (301), 7 lipca, p. 2–3.

32. *Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1907*. Wilno, 1907. LMAVB RS, f. 151, b. 303.

33. *Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1909*. Wilno, 1909. LMAVB RS, f. 151, b. 304.

34. *Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1910*. Wilno, 1910. LMAVB RS, f. 151, b. 305.

35. *Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1911*. Wilno, 1911. LMAVB RS, f. 151, b. 306.

36. *Sprawozdanie Towarzystwa Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie za rok 1912*. Wilno, 1912. LMAVB RS, f. 151, b. 307.

37. Stan Biblioteki Imienia Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie. *Przegląd Wileński*, 1925, nr. 5, 15 marca, p. 8.

38. *Statut Towarzystwa Pomocy Naukowej imienia Eustachego i Emilii Wróblewskich, zatwierdzony dn. 19 sierpnia 1922 r. przez Delegata Rządu dla Ziemi Wileńskiej, wciągnięty do Rejestru stowarzyszeń pod nr 64*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 53, ap. 23, b. 1591, lap. 2–4.

39. *Statut Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie*. Wilno, 1936. LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1591, lap. 9–12.

40. *Świadectwo metryczne zgonu T. Wróblewskiego 3 lipca 1925 r. w Wilnie. Odpis.* LMAVB RS, f. 75, b. 1, lap. 5, 6.

41. *Tado Vrublevskio gimimo metrikai, mokslo pažymėjimai, diplomas, laiškai, asmens pasas, iškarpos iš laikraščių apie jo mirtį ir kt*. 1858–1925. LMAVB RS, f. 75, b. 103.

42. *Tado Vrublevskio testamento nuorašas, bibliotekos namų pirkimo-pardavimo aktai ir kt.* [Vilnius], 1912–1936. LMAVB RS, f. 75, b. 1.

43. *Tado Vrublevskio užrašai lietuvių–lenkų santykių klausimu, bibliotekos reikalais. 1920–1925*. LMAVB RS, f. 75, b. 125.

44. *Tiškevičių dokumentai (personalijos, valdų dokumentai, kvitai ir vekseliai)*. LMAVB RS, f. 151, b. 1430–1587.

45. Tyczkowski Franciszek (1891–1982). In *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T. 1. Red. Henryk Dubowik, Leszek Jan Malinowski. Bydgoszcz, 2002, p. 411.

46. *Umowa podpisana pomiędzy Stefanem Dembym, działającym w imieniu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na mocy zlecenia Ministra WR i OP Pana Stanisława Grabskiego a Komitetem Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich, istniejącego na mocy Statutu, zatwierdzonego przez Delegata Rządu dla Ziemi Wileńskiej w dn. 19-ym sierpnia 1922 roku. Wilno, dn. 1 lutego 1926 r.* LMAVB RS, f. 75-22/2, lap. 106–109.

47. *Ustawa Towarzystwa „Biblioteka imienia Eustachego i Emilii Wróblewskich"*. LCVA, f. 53, ap. 23, b. 1515, lap. 13–17.

48. *Varia.* LMAVB RS, f. 151, b. 1632–1692.

49. *Vilniaus gubernatoriaus, redakcijų ir kitų įstaigų raštai Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijai.* Vilnius, 1908–1913. LMAVB RS, f. 151, b. 308.

50. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijai siųsti raštai, laiškeliai ir piniginės perlaidos.* Vilnius, 1910–1912. LMAVB RS, f. 151, b. 337.

51. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos aukotojų knyga.* Vilnius, 1907–1913. LMAVB RS, f. 151, b. 331.

52. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos dokumentai: padėkos raštai, revizijos komisijos protokolai*. Vilnius, 1907–1914. LMAVB RS, f. 151, b. 310.

53. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos inventorinė knyga Nr. 4*. Vilnius, 1907–1912. LMAVB RS, f. 151, b. 315.

54. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos inventorinė knyga*. Vilnius, 1907–1913. LMAVB RS, f. 151, b. 311.

55. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos inventorinė knyga*. Vilnius, 1910–1912. LMAVB RS, f. 151, b. 314.

56. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos kasos knygos.* Vilnius, 1907–1912. LMAVB RS, f. 151, b. 332–335.

57. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos kasos suvestinė.* Vilnius, 1907–1913. LMAVB RS, f. 151, b. 336.

58. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos kvitų knygos*. Vilnius, 1907–1914. LMAVB RS, f. 151, b. 316–327.

59. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos narių įmokėtų mokesčių suvestinė.* Vilnius, 1907–1910. LMAVB RS, f. 151, b. 338.

60. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos pajamų ir išlaidų registracijos knygos*. Vilnius, 1907–1912. LMAVB RS, f. 151, b. 328–330.

61. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos posėdžių protokolai.* 1907. LMAVB RS, f. 151, b. 288.

62. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos posėdžių protokolai*. 1908. LMAVB RS, f. 151, b. 289–290.

63. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos posėdžių protokolai.* 1909. LMAVB RS, f. 151, b. 291.

64. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos posėdžių protokolai.* 1910. LMAVB RS, f. 151, b. 292.

65. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos posėdžių protokolai.* 1911. LMAVB RS, f. 151, b. 293.

66. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos posėdžių protokolai.* 1912. LMAVB RS, f. 151, b. 294.

67. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos posėdžių protokolai.* 1913. LMAVB RS, f. 151, b. 295.

68. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos raštas Vilniaus miesto valdybai*. Vilnius, 1914. LMAVB RS, f. 151, b. 309.

69. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos steigiamojo susirinkimo dienotvarkė.* 1907. II. 20. LMAVB RS, f. 151, b. 287.

70. *Vilniaus mokslo ir meno muziejaus statuto projektai*. LMAVB RS, f. 151, b. 286.

71. *Vilniaus mokslo ir meno muziejui paaukotų daiktų sąrašas.* LMAVB RS, f. 151, b. 339.

72. *Vilniaus mokslo ir meno muziejui paaukotų ir įsigytų eksponatų sąrašas*. Vilnius, 1910–1912. LMAVB RS, f. 151, b. 313.

73. *Vilniaus mokslo ir meno muziejui paaukotų rankraščių sąrašas.* LMAVB RS, f. 151, b. 340.

74. *Vrublevskių bibliotekos bičiulių draugijos narių mokesčių kortelės, adresai.* 1938–1939. LMAVB RS, f. 75–57.

75. *Vrublevskių bibliotekos bičiulių draugijos statutas, taisyklės, pirkimo–pardavimo aktai, sutartys ir kiti dokumentai*. LMAVB RS, f. 75, b. 7/1, 2.

76. *Vrublevskių mokslinės pagalbos draugijos įvairūs raštai, statutas ir kt.* 1910–1940. LMAVB RS, f. 75, b. 22.

77. *Vrublevskių mokslo bibliotekos bičiulių draugijos raštai.* 1936–1939. LMAVB RS, f. 75, b. 21.

78. *Vrublevskių šeimos aktai, laiškai, diplomai*. LMAVB RS, f. 75, b. 102.

79. WARDZYŃSKA, Maria. Grabież mienia kulturalnego Wilna i okręgu wileńskiego w latach II wojny światowej. In *Wilno i Kresy północno-wschodnie*. T. 1: *Historia i ludzkie losy*. Białystok, 1996, p. 191–203.

80. Wróblewski Tadeusz Stanisław (ur. 8.11.1858 w Wilnie, zm. 3.07.1925 w Wilnie) założyciel biblioteki, adwokat. In *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T. 6. Bydgoszcz, 2008, p. 308–310.

81. *Zarząd Główny Ziem Wschodnich. Komisarz Okręgu Wileńskiego do Prezesa Towarzystwa Biblioteki im. Eustachego i Emilii Wróblewskich Pana Tadeusza Wróblewskiego niniejszym komunikuje, że Towarzystwo Biblioteki im. Wróblewskich zostało zarejestrowane w Zarządzie Okręgu Wileńskiego dn. 3 grudnia 1919 r.* LMAVB RS, f. 75, b. 22/1, lap. 82.

82. ZASZTOWT, Leszek. Wileńscy miłośnicy „starożytności“ w latach 1899–1914. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1990, t. 35, nr. 2–3, p. 259–283.

83. *Алфавитный список действительных членов общества «Бибпиотека имени Евстахия и Змилии Врублевских» 1912 г.* LMAVB RS, f. 75, b. 117.

84. *Алфавитный список действительных членов общества «Бибпиотека имени Евстахия и Змилии Врублевских» 1913 г.* LMAVB RS, f. 75, b. 122.

85. *Лицевой счет членов общества «Бибпиотека имени Евстахия и Змилии Врублевских» 1912–1922 г.* LMAVB RS, f. 75, b. 118.

86. *Протоколы заседаний Комитета общества «Бибпиотека имени Евстахия и Змилии Врублевских» 1913–1915*. LMAVB RS, f. 75, b. 122.

ARCHIVAL MATERIAL ABOUT SOCIETIES AND THEIR PERSONALITIES IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY, PRESERVED IN THE WRÓBLEWSKI LIBRARY OF THE LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES

HENRYKA ILGIEWICZ

Abstract

In this paper, a brief overview of the archival materials concerning the Society of the Science and Art Museum (1907–1914), Society of the Library of Eustachy and Emily Wróblewski (1912–1922), Society of Eustachy and Emily Wróblewski Science Fund (1922–1939) and Society of Wróblewski Library Friends (1936–1939) is presented. These materials are kept in the Wróblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. The first one of the mentioned above societies gathered a valuable collection of rare printed matter and archival documents (the remaining part is kept now in the Wróblewski Library of the Lithuanian Academy of Science); the other three societies have taken part in founding the library and in the proliferation of its funds.

After an overview of archival sources, a conclusion is made that the archival material concerning various societies that acted in Vilnius in the first half of the 20th century are of the same character. The majority of them are statutes of the societies, lists of members, the minutes of meetings, activities and financial reports, cash books, statements of inspections and various official papers. These documents enable to restore in essence the circumstances of founding these societies and the main features of their activities. Very valuable is the material in the Manuscript section concerning famous personalities of these societies: Lucjan Uziębło, member of the Vilnius Society of Science and Art Museum, and Tadeusz Wróblewski, the founder of Eustachy and Emily Wróblewski Library. The material comprises their personal documents, scientific certificates, letters, notes, manuscripts, death certificates, obituaries. All this archival material is important not only for the history knowledge of the mentioned societies; it is significant also for the knowledge of the cultural and scientific life in Vilnius of the first half of the 20th century; therefore, it is necessary to preserve it as an important documentary heritage.

Įteikta 2011 m. gruodžio mėn.